

vardı ve taç “el-âlâtü'l-mülûkiyye” arasında sayılıyordu. Taç “et-tâcû's-şerîf” diye anılır, merasimlerde halife sarık yerine onu giyerdi. Saray görevlileri arasında da sonradan kendilerine “leffâf” denilen, taç giydirmekten sorumlu “şâddü't-tac” adı verilen görevliler bulunurdu. Yine Kalkaşendî'nin yazdığına göre Fâtımî tacı büyük inciler ve değerli taşlarla süslüydü (*Şubhu'l-a'sâ*, III, 540, 579, 590).

Uygur duvar resimlerinde taç tasvirine çok yerde rastlanır. Isık Göl bölgesinde Kargalık kurganında kafes işi ve kakma taşlarla süslü bir kadın tacı bulunmuştur. Ulan Batur Tarih Enstitüsü'nde muhafaza edilen ve Kültigin'e ait olduğu sanılan mermer heykel başı taçlıdır. Türkler'de taç geleneği İslâm'a girmelerinden sonra da devam etmiştir. Selçuklu hükümdar tasvirlerinde başlarındaki kesik lâle veya her biri yaprağı andıran üç dilimli taçlar dikkat çeker. Reşidüddin Fazlullâh-ı Hemedânî'nin *Câmi'u't-tevârih* adlı kitabında Selçuklu hükümdarları bu şekilde taçla tasvir edilmiştir (İndirkaş, İv. 118-122, 124). Anadolu Selçuklu eserlerinde melek figürleri taçlı işlenmiştir. Mi'racnâme veya siyer-i nebî gibi Osmanlı dönemi minyatürlü eserlerinde de melekler taçlı olarak resmedilmiştir (Tanındı, bk. bibl.). Selçuklular'dan sonra İran'da kurulan İslâm devletlerinde ve Hindistan'daki bazı sultanlıklarda tacın kullanıldığı anlaşılmaktadır. Tasvirlerde Kaçar hükümdarlarının başlarında yukarıya doğru genişleyen ve zikzaklarla sona eren, değerli taşlarla süslü taçlar olduğu görülür (*The Arts of Persia*, s. 224; *DîA*, XII, 451). Bâbürlüler'de genellikle hükümdarlar değerli taşlar ve incilerle süslenmiş sarık kullanmışsa da taç geleneği yine devam etmiştir. Bıçır tarafından 1631'de yapılan bir resim Ekber Şah'ın imparatorluk tacını Şah Cihan'a verişini göstermektedir (Okada, s. 33, İv. 32).

Kaçar hükümdarlarından Feth Ali Şah'ın oğlu Prenş Abbas Mirza'yı başında tacıyla tasvir eden bir resim (Moskova Oriental Sanatlar Müzesi, Envanter nr. 1412/II)

Taç mecazi anlamda devleti, gücü ve bir işte zirveyi temsil etmiş, dolayısıyla üst düzey yöneticileri tanıtmak için lakap olarak kullanılmıştır. Meselâ Fâtımîler'de “tâcû'l-ulemâ ve'l-hükkâm” kadınların, “tâcû'l-ümenâ” tüccarların, “tâcû'l-mutasarrifin, tâcû'l-asfiyâ, tâcû'r-riâse” vezirlerin, “tâcû'l-fudalâ” kalem erbabının, “tâcû'l-mille” kılıç ve kalem erbabının, “tâcû'l-hilâfe” halifenin lakabıdır (Ebû'l-Kâsim İbnü's-Sayrafi, s. 71, 85, 89, 103; Kalkaşendî, VI, 42). Bazı önemli kişiler tarihe isimlerinden önce Tâcüddevle, Tâcülmülk ve Tâcülmülük gibi unvan-lakaplarıyla geçmiştir. Taç aynı zamanda bazı eserlerin adlarında geçer. İbnü'l-Mukaffa'nın *Kitâbü't-Tâc fi sîreti Enûşirvân*'i, Câhiz'in *Kitâbü't-Tâc li-ahlâki'l-mülûk*'ü, Cevherî'nin *Tâcû'l-İlâhî*'sî, Hoca Sâdeddin Efendi'nin *Tâcû't-tevârih*'i, Zebîdî'nin *Tâcû'l-ârûs*'u gibi.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, III, 75; İbn Râhûye, *Müsned* (nşr. Abdülgafûr Abdülhak Hüseyin el-Belûşî), Medine 1412/1991, II, 574; Câhiz, *et-Tâc li-ahlâki'l-mülûk* (nşr. Ahmed Zeki Paşa), Kahire 1332/1914, neşreden giriş, s. 35; Ahmed b. Hüseyin el-Beyhâkî, *Şu'abü'l-İmân* (nşr. M. Saîd Besyûnî Zağlûl), Beyrut 1410, V, 175, 176; Ebû'l-Kâsim İbnü's-Sayrafi, *el-Kânûn fi düvânî-resâ'il* (nşr. Eymen Fuâd Seyyid), Kahire 1410/1990, s. 71, 85, 89, 103; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ* (Şemseddin), I, 473, 506; II, 449; III, 540, 579, 590; IV, 409; V, 18; VI, 42; XIII, 296; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, V, 207, 208, 209, 210; Salâh Hüseyin el-Ubeydî, *el-Melâbisü'l-Ârabiyyetü'l-İslâmiyye fi'l-âşri'l-Abbâsi eş-şânî*, Bağdad 1980, s. 83 vd., 157; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 199, 443, 444, 450, 502; II, 885; *Concordance to the Good News Bible* (ed. D. Robinson), Suffolk 1983, s. 220; Zeren Tanındı, *Siyer-i Nebî: İslâm Tasvir Sanatında Hz. Muhammed'in Hayatı*, İstanbul 1984, s. 1, 2, 31, 38, 42, 44, 47, 50, 63, 69, 77, 78, 83, 85; *The Arts of Persia* (ed. R. W. Ferrier), Ahmedabad 1990, s. 224; Amin Okada, *Imperial Mughal Painters* (trc. D. Dusingerre), Paris 1992, s. 33, İv. 32; Nâzım Yılmaz – Hacı Osman Yıldırım, *Osmanlı Arşivinde Bulunan Muâhedenâmelerden Örnekler*, Ankara 2000, s. 33, 41, 42, 57, 59, 60, 63, 71, 72, 75, 76, 86, 101, 111, 115, 147, 194, 220; Zühre İndirkaş, *Türkler'de Hükümdar Tacı Geleneği*, Ankara 2002, s. 2 vd., 6 vd., 9-10, 19 vd., 44 vd., İv. 1, 2, 6, 16, 20, 29, 30, 56, 68, 88, 99, 118-122, 124, 129, 130; Sâdik Kiyâ, “Tâc”, *Hüner ve Merdum*, sy. 60, Tahran 1346/1967, s. 4-14; İsmâ Behnâm, “Nağs-ı Rüstem der Tâcüzâri Padşâhân-i Sâsânî”, a.e., s. 15-20; W. Björkman, “Tâdj”, *EP* (İng.), X, 57-58; Talat Koçyiğit, “Abdullah b. Übey b. Selûl”, *DîA*, I, 140; Tahsin Yazıcı, “Feth Ali Şah”, a.e., XII, 451.

NEBİ BOZKURT

□ TASAVVUF. Taç, şeyhlerin veya sülûkte belli bir mertebeye ulaşmış dervişlerin tarikat kıyafeti olarak kullandıkları, tarikat-

lara göre farklı şekil ve renklerdeki başlıkların (külâh) adıdır. Tacı taşıyan kişinin mânevî makamının bir remzi olduğundan taç Osmanlı tarikat çevrelerinde “tâc-ı şerif, tâc-ı edeb, tâc-ı saâdet” terkiplerinde olduğu gibi saygı ifade eden sıfatlarla birlikte kullanılmıştır. Tasavvufun ilk dönemlerinde sûfî kişivesi hırka kelimesiyle karşılanmıştır. Bu dönemde şeyhin dervişine giydirdiği taç, ona verdiği herhangi bir örtü, mendil veya gömlek hırka kapsamı içinde değerlendirilmiştir (Şa'rânî, II, 100; *Risâle-i Tac u Kisve*, vr. 147^b). Tarikatların teşekkülünden sonra taç bir tasavvuf terimine dönüşmüş, tarikat âdâbına dair eserlerde şeyhin dervişine taç giydirmesi ayrıntılı biçimde anlatılmış, bu konuda müstakil eserler kaleme alınmıştır.

İlk devirlerde zâhid ve sûfilerin, tarikatların oluşumunun ardından tarikat ehlinin zühd, takvâ ve mânevî kemal sembolü halinde başlarına giydikleri tacın tasavvuf âdâbı içerisinde yer almasına sebep olarak Kur'an ve Sünnet'ten birçok delil ileri sürülmüştür. Kur'an'da geçen “takvâ elbisesi” ifadesi (el-A'râf 7/26) sûfî tacı ve hırkası, “Biz sana kevseri verdik” (el-Kevser 108/1) âyetindeki kevser Hz. Peygamber'e mi'racda verilen nûrânî kudret tacı şeklinde yorumlanmıştır (*Risâle-i Tac u Kisve*, vr. 135^a-136^a). Sadece başlarına amâme saran müşriklerden farklılığın belirtisi şeklinde Hz. Peygamber'in ve sahâbenin yassı başlık (kalensüve) kullanmaları, üzerine beyaz, siyah veya yeşil amâme sarmaları, risâle ve taylasan bırakmaları ve Resûl-i Ekrem'in Hz. Ali'ye sarık sarması sünnetten bazı delillerdir. Eşrefoğlu Rûmî, Resûlullah'a mi'racda altı veya on iki terkli / terekli mânevî bir taç verildiğini, daha sonra bu tacın Hz. Ali'ye intikal ettiğini, silsilesi Hz. Ali'ye ulaşan (Alevî) tarikatlarda sülûk mi'racının belli mertebelerine erip hilâfete hak kazanan müridlere bu mânevî ve irfanî mirasın intikalinin bir işareti üzere taç giydirildiğini anlatır (*Tarikatnâme*, s. 54-55). Mahmûd b. Nefes eş-Şa'bânî, Asr-ı saâdet'te dal taç, arakıyye benzeri örme taç, tek terkli taç ve on iki terkli taç olmak üzere dört tür başlık giyildiğini, dal tacı Halvetîler'in, tek terkli tacı Bektaşîler'in, on iki terkli tacı Zeynîler'in giydiğini aktarır (*Risâle-i Tacıyye*, vr. 20^b). Seyyid Nizamoğlu'na göre meşâyih'in taçları peygamberlere verilen taçlardan ortaya çıkmıştır (*Risâle-i Tac-ı Nizâmî*, vr. 1^b).

Tacın şekli tarikatlar döneminde zamanla, mekâna ve tarikatlara göre değişerek birçok çeşidi ortaya çıkmış, her tarikatın

Çeşitli tarikat taclarına örnekler

kendine mahsus bir taci oluşmuştur. Öte yandan tarikat pîrinin ictihadı sayılan taç şekli onun ulaştığı mânevî makamın bir işareti sayılmıştır. Meselâ Hâce Ali Erdebîlî, rûh-ı Muhammedî dairesinde ezel noktası denilen cem' âleminden fark âlemine geldiğinde altı terkli bir taç giymeye başlamış, taçın üzerine vahdet ve ezel noktasını simgeleyen siyah bir pul (düğme) koymuş, böylece bu tür tacın giyilmesi gelenek halini almıştır (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, s. 88). Tacın bir dervişlik simgesi olarak ne zaman kullanılmaya başlandığı hakkında kesin bilgi yoktur. Müstakimzâde *Risâle-i Tâciyye*'de İbn İsâ Saruhânî'den naklen kubbeli, bal renginde, altı terkli süffi tacını ilk giyen ve giydiren kimsenin Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909) olduğunu söyler. Ebû'l-Kâsım Gürgânî'ye kadar (ö. 450/1058 veya 469/1077) şeyhlerin kendilerine özgü bir başlık giymedikleri, mühlid ve Râfizîler'in kullandıkları sarıkların tasavvuf ehlininkilerle karışması üzerine Gürgânî'nin ilk defa altı terkli beyaz renkli bir taç icat edip amâme ile başına giydiği *Risâle-i Tâciyye*'deki diğer bir rivayette nakledilir (s. 67, 70).

Taç giyme ve giydirmenin belli kuralları vardır. Ebû Hafs Şehâbeddin Sühreverdî tacın ancak bir şeyh elinden giyilebileceğini, zira taç ve hırka giymenin şeyh ile mürid arasında mânevî irtibatın gerçekleşmesini sağlayan maddî vasıta olduğunu, taç giyen müridin kalbini şeyhin muhabbetine bağlarken onun hükmü ve tasarufu altına girdiğini söyler. Ona göre bu

Allah ve resulüne teslimiyetin de bir göstergesidir. Müridin giydiği tacın aslını ve şartlarını şeyhinden öğrenmesi gerekir. Şeyh müridinden giydiği tacın edebine riayet edeceğine dair söz alır (*Avârîf*, s. 122, 127). Müridin şeyh elinden taç giymesi, kötü ahlaktan ve nefsin hâkimiyetinden tamamıyla sıyrılıp Muhammedî ahlâkı kuşandığına delâlet eder (*Şa'rânî*, II, 100). Süfi gelenekte taç giymenin sâlikin bulunduğu makama göre iki anlamı vardır: Yolun başındaki sâlikin benlik, kibir ve yücelik alâmeti olan başına taç giymesi tevazu sahibi olduğuna, yolun sonundaki süffinin taç giymesi ise ilâhî izzetin kâmil mânada tecelligâhı durumuna geldiğine işaret eder. Taç müridlik (irâdet) ve teberrük / teyemmün taci olmak üzere ikiye ayrılır. Müridlik taci kalbî zikir makamına erişen dervişin giymeye hak kazandığı başlıktır. Teberrük taci, tarikata yeni intisap eden dervişe meşâyih'e zâhiren benzemesi ve mânevî olgunlaşmaya teşvik olması için giydirilir (*Risâle-i Tâc u Kisve*, vr. 145^b-147^a). Bir tarikatta sülûkünü tamamlamış dervişe diğer tarikat şeyh veya şeyhleri tarafından muhabbetin kuvvetlenmesi için giydirilen taca teberrük taci denilmiştir.

Tacın üst kısmına "kubbe", başa geçen ve sarık sarılan kenarına "lenger" (asabe), ön kısmına "mihrap" adı verilir. Tacın lengeri şeriat evine, tepesi tarikat kubbesine işaret eder; dolayısıyla taç giymek tarikat kubbesi altında şeriat evinde oturmak demektir. Lengeri çevreleyen tülbende "isâbe", isâbenin sarkan uçlarına "taylasan" (risâle) denir. Isâbe taç üzerindeki sarılış biçimine göre "amâme, destar, fenâî" gibi adlar alır. Destarın pâyeli, Hüseyinî, Örfî, Cüneydî, şeker-âvîz, zenb-âvîz, dolama gibi türleri vardır. Tarikatına göre isâbenin renkleri (beyaz, yeşil, siyah) ve sarıklılış biçimi farklılık gösterir. Taçlar terkli veya terksiz oluşuna, terkli taçlar terklerinin sayısına ve şekline göre birçok sınıfa ayrılır. Yahyâ Âgâh *Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-edeb* adlı risâlesinde taç türlerini çizimlerle göstermiş ve bunların sembolik anlamlarını açıklamıştır. Terkli taçlarda terkler harflerin tek bir noktadan çıkışı gibi lengerin bitimine kadar uzanır. Terklerin kubbeden çıkış noktası Hakk'ın zât-ı ahadiyyetine, terkler kesrette, terklerin kubbeden inmesi kesretin vahdetten zuhuruna işaret eder (*Risâle-i Tâc u Kisve*, vr. 149^b). Buna göre taç vahdet-i vücûdun bir simgesidir. Öte yandan insanın küllî varlığı olup ism-i celâle mazhariyetine işaret eder. Bayramîliğin Şemsiyye kolunun Himmetiyye şubesinde, Şâ-

zeliyye ve Mevleviyye'de taç terksizdir. Tacın terksiz olması Hz. Peygamber'in nübüvvet ve velâyetteki önceliğine, âlemi muhît oluşuna ve ferdiyetine işarettir. Müstakimzâde'ye göre tek terk mutlak vahdet sırrını sembolize eder. İki terkli taçlar "elif" ve "seyfî / kılıcı" olmak üzere iki türdür. Bektaşîler Yûsuf el-Hemedânî, Ahmed Yesevî ve Hacı Bektaş-ı Velî tacı kalıyla elifi taç giymişlerdir. Elifi taç elif harfi gibi istivâ hattı olan doğru yolu anlatır. Kâdiriyye, Nakşibendiyye'nin Özbekiyye koluna ve Kalenderiyye'ye bağlı dervişler müjgânî ve bedâhe işlemeli iki terkli elifi taç kullanmışlardır. Tacın iki terkî zât ve sıfatın tekabülîyetine işaret eder. Bazı Kâdirî ve Nakşibendî dervişlerinin giydiği üç terkli taca "sikke-i zehebî" (tâc-ı edeb) denir. Şeriat, tarikat, mârifet ve hakikat kapılarına delâlet eden dört terkli taçlar Nakşibendiyye ve Kâdiriyye dervişlerince kullanılmıştır. Yahyâ Âgâh'a göre dört terkli, çuha üzeri işlemeli, destarlı ve müjgânî taci icat eden Abdülkâdir-i Geylânî'dir. Bu taca Özbek taci, İbrâhim Edhem'e nisbetle edhemî taç adı da verilmiştir. Halvetî taci dört terkli, kırk dallıdır ve Karabâş-ı Velî'ye göre taçların en üstünüdür. Dalların adedi Pîr Ömer el-Halvetî'nin uyguladığı erbain rûknünü simgeler. Taca tepeden bakıldığında kelime-i tevhid yazısı görülür. Mahmûd b. Nefes eş-Şa'bânî'ye göre Halvetî tacındaki dal harfine benzeyen çizgiler Muhammed'e ve devlete işaret eder (*Risâle-i Tâciyye*, vr. 21^a). Halvetiyye-i Şâbâniyye'de dört çeşit taç vardır: Yol taci, velâyet, hilâfet, mürşid taci. İslâm'ın beş şartını, hamse-i âl-i âbâyı simgeleyen beş terkli taç (nücebâ taci) Sa'diyye tarikatında kullanılmıştır. Sa'dîliğin diğer bir taci dokuz terkli Ebû'l-Vefâ tacidir. Son dönemde görülen yedi terkli beyaz ve düğmeli Sa'dî taçları da vardır. Bayramiyye tarikatı mensupları, altı yönü kuşatarak kevn-i câmi' olmayı temsil eden beyaz keçeden yapılmış altı terkli taç giymişlerdir. Yedi terkli taç Kâdiriyye'nin Eşrefiyye, sekiz terkli taç Rûmiyye ve Resmîyye kollarına aittir. Dokuz terkli taci İstanbul Sa'dîleri ile Rifâiyye tarikatından kubbe dergâhı meşâyih giymiştir. Bektaşîler'in evli olanları dört terkli horasânî veya edhemî taci giyerken on iki imama işaret eden on iki terkli "fâhir, tâc-ı Hüseyinî, tâc-ı celâli" denilen taçları bekâr dervişler kullanmış, daha sonra bütün Bektaşî babaları on iki terkli taç giymişlerdir. Bektaşî taçlarının lengeri dört kapıya (şeriat, tarikat, mârifet, hakikat) işaretle dört dilimli, kubbesi mühürlü ve düğmelidir. Tepesinde düğme bulunma-

yan ve dilimleri dıştan dikişli olmayan, kubbesi on iki, lengeri dört dilimli beyaz taca "haydarî, hüseyinî, kalenderî taç" denir ve ilk defa Kaygusuz Abdal tarafından kullandığı kabul edilir. Mevlevîliğin ilk döneminde "sikke-i düvâzdeh küngüre-i şemsiyye" adı verilen taç bu taca benzer. Rifâî, Bedevî, Desûkî ve Sa'dî halifeleri de on iki terkli taç giyerler. Sa'dîlik'teki on iki dilimli taç on iki burca, yedi dilimli taç güneşin etrafındaki yedi gezegene işaret eder. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin icadı olan Celvetî tacı on üç terklidir. Yahyâ Âgâh'a göre on dört terkli taç Celvetiyye ve Halvetîliğin Uşşâkiyye kolunda giyilir. Seyyid Nizamoğlu'nun *Tâcnâme* adıyla da bilinen *Risâle-i Tâc-ı Nizâmî'si* on dört terkli tacın ne anlama geldiğinin izahına dairdir. Abdullah Salâhî Uşşâkî, Uşşâkî tacının dört terkli olduğunu, her terkinde beş veya yedi dal bulunduğunu, siyah renkli olanının fenâ menziline, müşâhede makamını simgeleyen hacere'l-behte, koyu neftî renkli olanının fenâ mertebesine yakınlığa ve ârif kalbindeki kuvve-i mevhûbeyi simgeleyen zümrüt taşına işaret ettiğini söyler (*Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet*, vr. 169^a, 174^a-176^a). Celvetî Selâmî tacı on yedi, Rifâî Ma'rîfi tacı on sekiz terklidir. Rifâiyye'nin diğer bir kolu olan Keyâliyye'de besmelenin harfleri sayısınca on dokuz dilimli taç giyilmiştir. En fazla terki bulunan taç Halvetîliğin Vefâiyye koluna ait olup yirmi dört dilimlidir.

Tarikat taçlarındaki farklılık kubbenin merkez noktasına dikilen düğme, pul, mühür ve güllerle de sağlanır. Bunlar velîlerin içindeki Muhammedî nurun zâhirî işaretleridir. Çeşitli şekillere sahip mühür ve güller ilk defa Kâdiriyye tarikatında kullanılmış, diğer tarikatlar Kâdirî geleneğini takip ederek bu alâmetleri taçlarına yerleştirmiştir. Bunların beş, altı ve yedi tıgılı yıldız şeklinde, yaprak desenli, tılsım ve vefkler içereni vardır. Yeşil çuha üzerine beyaz üç daireden oluşan bağdâdî gülü, "hay" isminin ebced karşılığı olan on sekiz yapraklı eşrefî gülü, hay ismi üzerine tıgılı ve havuzlu ismâilî gülü ile kafesli kız gülü Kâdirî taçlarında kullanılır. Rifâiyye, Bedevîyye ve Sa'diyye tarikatının gülleri Hz. Ali'nin Celcelûtiyye manzumesinin vefkini, Halvetiyye'nin kollarına ait gül dört adet kelime-i tevhid şeklini içerir. Taçların tepesine konulan düğme vahdet sırrını simgeler. Halvetiyye'nin Şemsiyye kolunda taçtaki yirmi dal "vedûd"a, pul diye adlandırılan güller sırr-ı hüviyyete işarettir. Derviş İbrâhim el-Kâdirî el-Eşrefî'nin *Gül-âbâd* adlı risâlesiyle (İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, nr. 29, nşr. Kara,

Yahyâ Âgâh Efendi'nin *Fütüvvetnâme-i Esrâr-ı Tâc* adlı eserinde çeşitli tarikat taçlarının resmedildiği sayfalar (Süleymaniye Ktp., Nuri Arlasez, nr. 101, s. 20, 65)

V/5 [1995], s. 12-23) Hasan Zekât el-Kâdirî el-Eşrefî'nin *Tarikat-ı Aliyye-i Kâdiriyye-i Âhiyye-i Resmîyye'nin Gül Risâlesi* (Cemalettin Server Revnakoğlu arşivi, nr. A-150/65-71) konu hakkındaki müstakil eserlerdir. Tarikatlarda halifelere tâc-ı şerif giydirmenin belli âdâbı vardır. Mese-lâ dört terkli, kırk dallı Halvetî tacı şeklinde, tepeliği sarı turuncu olan fulya çiçeği renginde, üzerine beyaz, yeşil veya siyah renkli Cüneydî tarzında destar sarılan Cer-râhî tacı sadece halifelere salavat ve tek-birlerle tekkedeki hizmet-nişinin katıldığı bir merasim dahilinde şeyh tarafından giydirilir. Bu merasime "tekbirleme" denir. Merasimde taçla birlikte halifeye hırka ve icâzetnâme de verilir. Osmanlı döneminde tekke şeyhleri tâc-ı şeriflerini genellikle özel günlerde ve önemli törenlerde giyerler, gündelik başlık olarak üzerine destar sarılmış arakıyye kullanırlardı.

Melâmet ehli ve melâmî neşveye sahip sûfiler tarikatı yalnızca zâhirî kiske kuşanma diye anlayan şekilci tavırlara tarih boyunca tepki göstermiş, tarikat mensuplarının taç, hırka gibi özel giyim kuşamla halktan ayrılmamasını doğru bulmamıştır. Yûnus Emre'nin, "Dervişlik olaydı taç ile hırka / Biz de alırdık onu otuza kırka" beyti ile Sun'ullah Gaybî'nin, "Tâc u tesbîh ü asâ pazarına erdi kesâd" mısraı bu neşveyi yansıtır. Tarikat taçlarına dair müstakil eserler kaleme alınmıştır. Şeyh Mahmûd b. Nefes eş-Şa'bânî'nin, Abdullah Salâhî Uşşâkî'nin, Seyyid Nizamoğlu'nun, Müstakimzâde'nin, Rifâî-Ma'rîfi şeyhi Sâbit Efendi'nin taç risâleleri bunların başlıcalarıdır. Yahyâ Âgâh Efendi'nin tarikat kisvelerine ve âletlerine dair *Mecmûatü'z-zarâif sandûkatü'l-maârif* adlı eserinin ilk risâlesi olan *Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-*

edeb kendisinden önce yazılan taç risâlelerindeki bilgileri içeren önemli bir çalışmadır. Günümüzde konuya dair görsel malzeme ile zenginleştirilmiş en kapsamlı çalışma Nurhan Atasoy'a aittir (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

- Sühreverdî, *Avârif*, s. 122-133; Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, Beyrut, ts. (Dâru Sâdır), II, 102; Eşrefoğlu Rûmî, *Tarikatnâme* (haz. Esra Keskinliç), İstanbul 2002, s. 54-55; Şa'rânî, *Envârü'l-kudsîyye fi ma'rifeti kavâ'idî's-sûfiyye* (nşr. Tâhâ Abdülbâkî Sürûr – Seyyid Muhammed İdû ş-Şâfî), Beyrut 1962, II, 100; Seyyid Nizamoğlu, *Risâle-i Tâc-ı Nizâmî*, Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbî, nr. 2171, vr. 1^a-7^a; Yapı Kredi Sermet Çifter Ktp., nr. 1058/6, vr. 152^a-153^a; Mahmûd b. Nefes eş-Şa'bânî, *Risâle-i Tâc-ı Kısve*, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, nr. 926/3, vr. 130^a-158^b; Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, *Traktat Über die Derwischmützen: Risâle-i Tâciyye* (nşr. Helga Anetshofer – Hakan T. Karateke), Leiden 2001, s. 62-90; Seyyid Mustafa Râsim Efendi, *Tasavvuf Sözlüğü: İstihâd-ı İnsân-ı Kâmil* (haz. İhsan Kara), İstanbul 2008, s. 293, 470-471; Yahyâ b. Sâlih el-İslâmboîlî, *Tarikat Kıyafetleri* (nşr. M. Serhan Tayşî – Mustafa Aşkar), İstanbul 2006, s. 17-98; Reşat Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Ankara 1969, s. 220; Orhan Koloğlu, *İslâm'da Başlık*, Ankara 1978, s. 3-15; Abdülbaki Gölpınarlı, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul 1977, s. 321; Nurhan Atasoy, *Derviş Çeyizi: Türkiyede Giyim-Kuşam Tarihi*, İstanbul 2000, s. 31-226, 292; Cemâleddin Server Revnakoğlu, *Eski Sosyal Hayatımızda Tasavvuf ve Tarikat Kültürü* (haz. M. Doğan Bayın – İsmail Dervişoğlu), İstanbul 2003, s. 41; Mustafa Kara, "Gül Risâlesi", *Uç İlahiyat Fakültesi Dergisi*, V/5 (1993), Bursa 1995, s. 11-23; Pakalın, III, 371-372; Baha Tanman, "Arakiyye", *DA*, III, 266-267; Süleyman Uludağ, "Hırka", a.e., XVII, 373-374.

